

Решетняк О.О.¹

Бібліоніми як один із засобів створення архетипної символіки апокаліптичної біблійної образності

¹ Решетняк Олена Олександрівна, старший викладач кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету, м. Слов'янськ, Україна

Анотація: Статтю присвячено актуальній лінгвокультурологічній проблемі усвідомлення ролі бібліонімів як одного із засобів створення архетипної символіки біблійної апокаліптичної картини світу. У науковій розвідці окреслено межі сакральних понять Єрусалим та Новий Єрусалим; репрезентовано архетипну бінарну опозицію, марковану лексемами з позитивною й негативною конотацією.

Ключові слова: Біблія, конотація, концепт, архетип, символ, бінарна опозиція.

Численні дослідження з фольклористики, культурології, міфології, етнографічні матеріали, літературознавчі студії, філософські пошуки щодо сутності символу, відкриття несвідомого та механізмів дії символів сновидінь у психології є підґрунтям студіювання поняття "символ" засобами лінгвістики. У працях Н. Арутюнової, В. Виноградова, Ю. Гвоздарева, С. Головащенко, С. Єрмоленко, В. Калашника, В. Кононенка, Л. Пустовіт, Л. Савченко, Л. Ставицької, В. Телії, В. Ужченка та ін. репрезентовано різноаспектні наукові розвідки щодо поняття механізмів утворення на рівні семантики його аналізу як семіотичного концепту (за Н. Арутюною) і транслятора культури.

Символіка – це один із найважливіших засобів осмислення дійсності, а біблійна, зокрема, – це об'єктивування релігійних уявлень в образних структурах, які містять вказівку на їх зміст як нерозгорнутих знаків, символів. Символіка Біблії є закодованим позначенням надприродного, усвідомлення й переживання людиною вищих соціокультурних цінностей. Образність і загальнолюдська адресність надають таким символам психологічної привабливості й виповнювальності значущості. Комплексне вивчення символічної системи Писання вважаємо перспективним. Необхідність і практична потреба лінгвокультурологічного аналізу образно-сислової структури Книги Книг як основного джерела алегоризації, архетипного мислення, символізму забезпечують актуальність наукової розвідки.

Метою статті є аналіз семантичних процесів, що зумовлюють формування символічних значень апокаліптичної образності та окреслення ролі бібліонімів, зокрема антропонімів, як одного із засобів її створення.

Для цього вважаємо за необхідне:

1) виокремити основні символи апокаліптичної біблійної образності;

2) окреслити межі сакральних понять Єрусалим та Новий Єрусалим;

3) репрезентувати архетипну бінарну опозицію, марковану лексемами Едем, Ханаан, Єрусалим, Новий Єрусалим порівняно з Єгипет, Вавилон, Рим, Вавилон Великий.

Здатність символу передавати внутрішню сутність явищ на підставі спільних характеристик робить його поліфункціональним засобом художньо-образної структури будь-якого змісту. У Біблії ж ця структура набуває особливого значення, оскільки є вираженням Божого задуму щодо матеріального світу в словесно-образних категоріях. Писання інтерпретує пророчі видіння дворівневого буття: рівень конкретного видіння й вищий рівень, який символізує зв'язок між Небом і Землею. Апокаліпсис набуває сенсу надприродного об'явлення, божественного пророцтва, трансцендентного осягнення буття. Основною ознакою апокаліптики є дуалістичність у створенні картини світу, що й маніфестують такі концепти, як: добро – зло, мир – війна, духовна чистота – аморальність тощо. Два світи, два способи буття є визначальними складовими людського історичного світу.

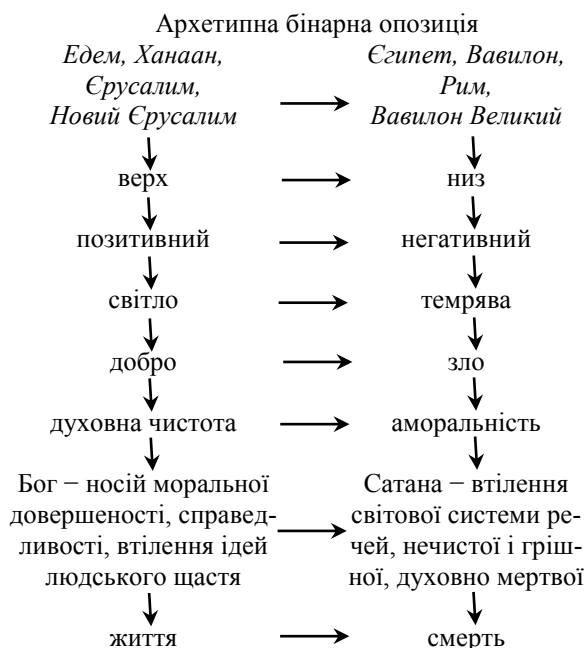
Мова символів Біблії важлива, насамперед, тим, що є єдиноважливим засобом для осягнення трансцендентного. Н. Фрай зазначав: "Чим важливіший символ, тим швидше він трансформується в подальшу стадію символізму – стадію прозріння чи прояву божественної присутності, яка виявляється в самому символі" [5, 10]. Тому в сакральних текстах констатуємо трансцендентне апокаліптичне мислення. У тексті Писання образи чи художні фігури є лише зовнішнім оформленням внутрішньої структури апокаліптично-трансцендентного змісту. Біблійні символи маніфестують вищу духовну реальність, вони є необхідними там, де абстрактна, суто логічна система не може відобразити реальність. Призначення такої символіки – репрезентувати вірянам в умовних образах сенс людського життя і смерті, моральні засади християнської віри.

Символізм релігійної мови завжди передбачає безпосереднє, чуттєве сприйняття світу – це осо-

блива трансформована модель реальної дійсності. Кожен біблійний символ транслює закодовану інформацію про істину, об'єктивну сутність світу. На думку О. Лосєва, "християнський символізм є інтелектуально-духовною сферою, ... який передбачає, що втілення не є природним й буттєво необхідним для Бога. Він не потребує втілення, Його символічна діалектика завершується за межами світу й до виникнення світу. Зрозуміло, що це символізм ідеальний, інтелектуальний, духовний. А матерію і предмети він потребує лише задля прикладу і демонстрації" [7, 635]. Л. Шевченко акцентувала, що символ є архетипним, оскільки сублімує й передає цивілізаційну пам'ять [11, 16].

Серед усього загалу архетипних символів Ф. Уілрайт виокремлює такі: верх – низ, світло – темрява, життя – смерть, позитивний – негативний тощо [10, 108]. Вважаємо, що символічні біблійні образи Едем – шеол (рай – світ мертвих) ілюструють бінарну опозицію "верх – низ", яка є підвалиною світобудови. У християнській символіці духовний "верх" апіорі є позитивним, а емотивне маркування гріховного "низу" – негативним. Рай – це вселенська гармонія, а пекло – непорядкованість, хаос, дисгармонія.

Апокаліптичній образності опозиціоновано демонічну. Кожному апокаліптичному символу відповідає демонічний антипод за аналогією до бінарних опозицій. Так, *Едем, Обіцяна Земля, Єрусалим, гора Сіон* є символічно-метафоричними абсолютними синонімами, а *Єгипет, Вавилон, Рим* – прообразами сучасної світової системи речей, нечистої й грішної.

Боже Царство як ідеальний, гармонійний, сакр Апокаліптичні образи асоціюються з релігійними поняттями небесного Божого Царства, ідеального світу, де реалізуються всі форми людських прагнень і мрій. Їх маніфестують форми, близькі до світу природи та людської цивілізації: сад, місто, дерева, тварини, камені тощо. Подібні образи є джерелом символів, які змодельовано за принципом ідентичності. Такі символи є асоціаціями об'єктів, явищ, вони мають, зазвичай, "інший словниковий код і своєрідно "вписуються" в світ денотатів" [8, 40].

альний центр світу в Біблії асоціюється з *Едемом, Ханааном, Єрусалимом та Новим Єрусалимом*. Символом ідеального, священного місця в Писанні є *Едем* (євр. <еден> – *присмість, насолода*) – *чудесна країна, сад* (лат. *рай*). Суто географічна невизначеність спонукала до символічного витлумачення питання про місце розташування, яке Бог підготував для проживання людей. Ріки, що витікають з Едему (Буття 2: 10-14), символізують сторони світу; розташування "на сході" (Буття 2: 8) пов'язане зі сходом сонця як з початком, народженням, хоча й перше гріхопадіння саме відбулося в саду Едемському, а вигнання – із саду Едемського. Лексема *Рай* символізує місце перебування праведних в очікуванні есхатологічних подій (Луки 23: 43), поєднуючись з образом "неба" (2 Коринтян 12: 2-4). Уявлення, сформовані в контексті біблійної оповіді, змодельовали одну із складових християнського образу раю як місця вічного блаженства, обіцяного праведникам у майбутньому житті.

Ханаан – символ Землі Обіцяної, Божого Царства й духовної спадщини обраного народу (Ісус Навин 14: 1; Псалми 105: 11). Обіцяна Земля (*край добрий і широкий, що тече молоком та медом*) – це обіцяна Богом земля, куди Мойсей вивів юдеїв із Єгипту. Фразема "*земля обітована має значення багатий край, а також сподівана мета*" [4, 85]. Згідно з біблійною історією, це земля спасіння, Ханаан, "*наново набутий земний рай, земля широка та простора, вельми добра, різко відмінна від безводної і безлюдної пустелі*" [9, 315]. У ширшому значенні – це місце внутрішнього спокою, умиротворіння, духовний рай. Земля Обіцяна не співвідноситься з певним географічним розташуванням, а є категорією абстрактною.

Єрусалим – один із найвідоміших і найшановніших Центрів Світобудови. За апокрифами, місце розп'яття Сина Божого – Голгофа – так само знаходилася в Центрі Світу, оскільки була вершиною Світової Гори, де був створений і похований Адам. Отже, кров Спасителя пролилася на череп прабатька людства й відкупила його.

Вочевидь, Божий задум щодо Єрусалима маніфестує переспів з єврейської: Єрусалим означає "Місто Миру", "sbalot" – *досконалий мир і повна гармонія*. Найбільш розгорнутим і неоднорідним у Біблії є символічний образ *Єрусалиму*. Центральне місто Юдеї, *Єрусалим* уособлює жінку, яка повинна призвести на світ Месію. Духовний стан Богообраного народу передано в контексті Писання саме описами Єрусалима: то це княжна "*Божа втіха*", оздоблена коштовними прикрасами та одягом, то невірна наречена, то убога вдова, яка втратила все у своєму житті. Останню картину яскраво репрезентовано у Плачі Єремії (1: 1-2), написаному після падіння Єрусалима: "*Як самотньо сидить колісь велелюбне це місто, немов удова воно стало! Могутнє посеред народів, княгиня посеред країн – воно стало данницею!..*" Отже, "*Єрусалим як місто Боже, де споруджено Храм, з якого витікає ріка, що несе зцілення для землі й людей*" (Єзекіїла 47: 1) є духовним символом. *Єрусалим* – Царство Боже, у якому має народитися Спаситель, *Храм* – місце Божої присутності, *річка* – потік Божого Слова, яке несе зцілення своєму народу.

Після смерті й воскресіння в 33р. н. е. Ісус Христос став уособленням наріжного каменя на небесній Сіонській горі, де Єгова вирішив поставити місто Бога Живого, небесний Єрусалим. Отже, "*Сіонська гора*" є маркером високого статусу Ісуса та його спадкоємців, які утворюють небесний Єрусалим, тобто Царство (Євреєв 12: 22, 28). Земний Єрусалим – взірцева копія непідвладного часові, небесного проекту, який міг бути осквернений людиною, – є прототипом *Нового Єрусалиму*.

В Об'явленні св. Іван Богослов зображує Єрусалим як наречену, що чекає свого Нареченого: "*І я, Іван, бачив місто святе, Новий Єрусалим, що сходить із неба від Бога, що був приготований, як невіста, прикрашена для чоловіка свого*" (Об'явлення 22: 2).

Новий Єрусалим не є брудним, аморальним, як вавилонська розпусниця. Він *чистий, духовний, святий, сходить із самого неба* (Об'явлення 17: 15; 21: 9-11а). "*...моя супротивнице,...* – так промовив Єрусалим, у якому стояв храм Єгови, ідолопоклонному Вавилону, – *... хоч я впала, Сіонська дочка, проте встану...*" (Михея 7: 8).

Новий Єрусалим символізує жінку, короновувану вінцем із 12 зір. Біблійні числа мають певне символічне позначення, зокрема: 12 означало обраних (12 патріархів, синів Якова, 12 колін Ізраїля, 12 апостолів Христа, по 12 тисяч на кожне коліно обраних (Об'явлення 7: 4-8)). Отже, число 12 – символ організаційної повноти, тому 12 зі-

рок символізують жінку як таку небесну структуру, як стародавній земний Єрусалим.

На 12 брамах написано 12 племен Ізраїлю (Об'явлення 7: 4-8), а на підвалинах – імена 12 апостолів Агнца. *Новий Єрусалим* – не буквальный Ізраїль, заснований 12-ма синами Якова, це духовний Ізраїль, "*збудований на основі апостолів і пророків*" (Єфесян 2: 20). Місто – досконалий куб з периметром основи 12 тисяч стадій (близько 2220 кілометрів). Символічне число 12 є мірою довжини, ширини, висоти міста, і в біблійному пророцтві символізує організаційну структуру, чудово розплановану для сповнення Божого вічного наміру. Отже, форма Нового Єрусалиму – досконалий куб, а розміри його – повна гармонія. Тобто, це місто, у якому немає нічого неправильного або хибного (Об'явлення 21: 15-17, 22).

Завдяки дорогоцінним будівельним матеріалам місто є променистим: Єрусалим – "*щире золото, подібне до чистого скла*" (Об'явлення 21: 18-21). У Біблії золото символізує щось добре й дорогоцінне (Вихід 25: 11). Підвалини міста прикрашені 12-ма коштовними каменями як символ священного служіння, де Ісус Христос є "*Світільником*" (Об'явлення 21: 23). 12 брам міста – перлини дивовижної краси – нагадують Ісусову ілюстрацію, у якій він ототожнював Боже Царство з цінною перлиною. Тому *Новий Єрусалим* символізує унікальну красу, справжню цінність, неперевершеність Майстра.

Констатуємо, що в картинах Божого Царства домінує біла кольорова гама, що має особливе символічне навантаження, вона є тими "експресивно-стилістичними вузлами психологічного та асоціативного підтексту" [12, 13]. Семи неземного, потойбічного визначають символічне наповнення білого кольору – святість, чистота, духовність, істина та одкровення, невинність, радість [9, 139]. Найчастіше білий колір св. Іван бачить у видіннях небесного світу (місту не потрібні ні сонце, ні місяць, бо його освітлює слава Божа, і Світільник – Ісус (Об'явлення 21: 22, 23)). Репрезентована в межах одного контексту така кольорова гама створює винятково емоційний дискурс, акцентуючи на есхатологічному змісті.

Усім символам із маркером 12 у поєднанні з білою колористикою притаманний високий експресивний потенціал, який транспонує в контекст своєрідну подвоєну експресію. На думку Ф. Уїлрайта, світло конотує владу, влада – це Бог, місце перебування Бога – небо [10, 88]. *Новий Єрусалим*, оточений величезним муром, символізує духовну безпеку, а кому дозволено увійти у те прекрасне місто, це неначе увійти до Раю.

Отже, при дослідженні символічної парадигми важливим є принцип зв'язку між символами. Утворюючи смислові "грона", біблійна символіка пов'язує повноту значень образів в єдину концепцію паралельності апокаліптичного та демонічного світів, уможливаючи усвідомлене прочитання Святого Письма як екзистенційного коду буття, за яким уся символічна, архетипна,

метафорична й алегорична парадигми формують концепт Бог – Творець усього сущого, носій найвищих чеснот, втілення ідей людського щастя. Ідеал, Бог, добро – вивірені віками поняття, пов'язані з архетипною ідеєю "верху".

У подальшому вважаємо перспективним дослідження біблійної символіки в лінгвокультурологічному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багнюк А. Символи українства / А. Багнюк. – Тернопіль: Новий колір, 2008. – 826 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [переклад проф. Івана Огієнка]. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
3. Головащенко С. Біблієзнавство / С. Головащенко. – К.: Либідь, 2001. – 495 с.
4. Коваль А.П. Крилаті вислови в українській літературній мові / А.П. Коваль, В.В. Коптілов. – К.: Вища шк., 1975. – 336 с.
5. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу): дис. ... доктора філол. наук: спец. 10.01.06 / Лановик Зоряна Богданівна. – Тернопіль, 2006. – 409 с.
6. Лук'янчук С.В. Епітет у конфесійному стилі сучасної української мови (функціонально-семантичний аспект): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 / Лук'янчук Світлана Василівна. – Луцьк, 2008. – 211 с.
7. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифология / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 1993. – 959 с.
8. Мойсієнко А.К. Символ як явище аперцепції (на матеріалі поезії Т. Шевченка) / А. К. Мойсієнко // Мовознавство. – 1993. – № 3. – С. 40-45.
9. Словник біблійного богослов'я / за ред. С. Мудрого. – Львів: Місіонер, 1996. – 936 с.
10. Уилрайт Ф. Метафора и реальность / Ф. Уилрайт // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1998. – С. 82-110.
11. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: монографія / Л.І. Шевченко – К.: Вид.-поліграф. центр „Київський ун-т”, 2001. – 478 с.
12. Шулінова Л.В. Еволюція оцінної колоративної номінації в контексті проблем дослідження ідіостилію / Л.В. Шулінова // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 11-19.

Reshetnyak O.O. Biblionyms as a means of creating of archetypal symbolism of apocalyptic biblical imagery

Abstract: The article is devoted to the actual problem of linguistic and cultural awareness of archetypal symbolism in biblical and apocalyptic worldview. The analysis of semantic processes that contribute to the formation of these symbolic meanings is applied in this scientific exploration. The main symbols of biblical and apocalyptic imagery are determined and the boundaries of sacred concepts such as Jerusalem and New Jerusalem are also outlined. In the article the archetypal binary opposition is represented and it is marked with lexemes with a positive connotation (Eden, the Promised Land, Canaan, Jerusalem, Mount Zion, the New Jerusalem) and with lexemes with a negative connotation (Egypt, Babylon, Rome, Babylon the Great). The author involves the significant facts and materials of The Book of Books (Scripture). The attempt to create a unified concept of parallelism of apocalyptic and demonic worlds on the example of a single symbolic paradigm is made in the article in order to enable conscious reading of the text of Holy Bible. It is proved that the ability of symbol to transmit the inner essence of phenomena helps to make it polyfunctional means of fictional and figurative structure of any substance.

Keywords: Bible, connotation, concept, archetype, symbolema, binary opposition.

Решетняк Е.А. Библионимы как один из способов создания архетипной символики апокалиптической библейской образности

Аннотация: Статья посвящена актуальной лингвокультурологической проблеме осознания роли библеонимов как одного из способов создания архетипной символики библейской апокалиптической картины мира. В научном исследовании разграничены сакральные понятия Ерусалим и Новый Ерусалим; представлено архетипную бинарную оппозицию, маркированную лексемами с позитивной и негативной коннотацией.

Ключевые слова: Библия, коннотация, концепт, архетип, символема, бинарная оппозиция.